

Autisma, samskipti og mál

Hví lærir taliráðgevin
ikki bara barnið at tosa?

v/ Anniku Winther Klit, Elin Reinert Petersen,
Dianu Ninudóttir og Lisbeth Gotved Petersen,
taliráðgevar/audiologopedar

Autisma, samskipti og mál

Endamálið við framlöguni:

1. Felags grundvitan um ta fyrstu samskiptismenningina – herundir grundleggjandi førleikar, ið eru fortreyt fyri ta másligu menningina
2. Lýsa avbjóðingar innan mál og samskipti hjá børnum við autismu
3. Lýsa møgulig átøk og fokus í arbeiðnum við at stuðla undir másligu- og samskiptismenningina hjá børnum við autismu

Autisma, samskipti og mál

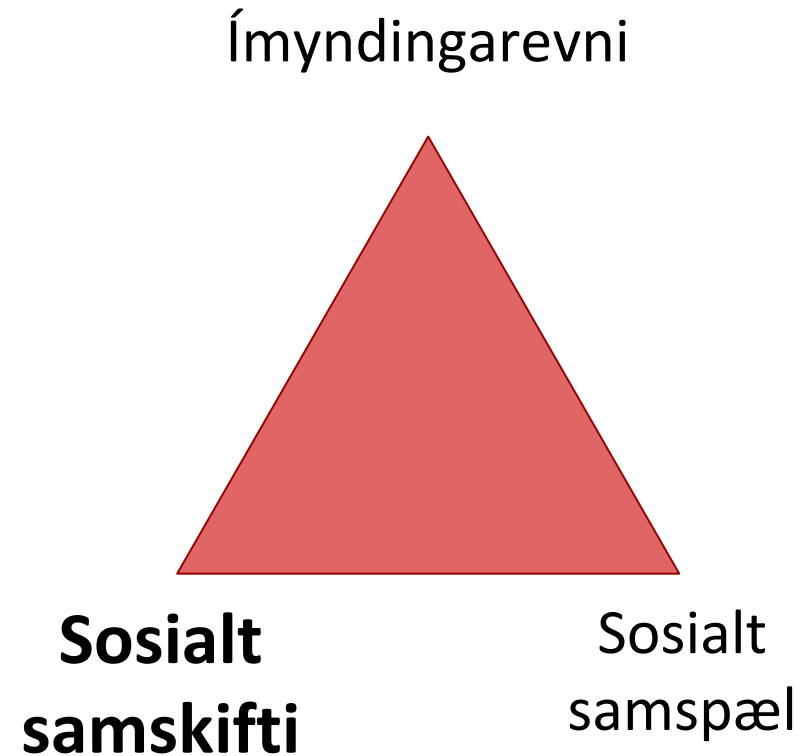
Skrá:

- Innleiðing
- Samskiptismenningin
- Málslig menning
- Másligar avbjóðingar hjá börnum við autismu
- Hvussu gevur tað meining at arbeiða við máli og talu
- Samstarv millum taliráðgeva og skúla

Autisma, samskipti og mál

- Lívslangt menningarórógv
- Øðrvísi og ofta seinkað menning av sosialum og samskiptis førleikum, umfrant repetitativa og stereotypa atferð
- Autismu triadan

Autisma, samskipti og mál

Ein heterogenur bólkur

- Nøkur menna onki talimál, onnur menna talimálið aldurssvarandi
- Há teimum, ið menna eitt talimál, kunnu síggjast avbjóðingar innan mállæru, orða- og setningsgerð og innan úttalu
- Felags fyri øll børn við autismu eru tær grundleggjandi avbjóðingarnar, ið síggjast í sosiala samskiptinum

Tann fyrsta samskiftismenningin

Tað allarfyrsta kensluliga sambandi og samskifti, sum er ímillum barnið og umsorganarpersónin skapar og mennir grundarlagið fyri samskifti.

Tann fyrsta samskiftismenningin

Í hesum fyrsta samspælinum lærir barnið:

- **Fokuserað uppmerksemi** (serliga á anlit)
- **Turntaking**, tað vil siga, at vera saman í einum felagsskapi, har man gevur og tekur ímóti eftir túri.
- **Imitació** (treytað av refleksum): eitt evni sum ger barnið til ein aktivan luttakara í samspælinum.

Tann fyrsta samskiftismenningin

Í hesum fyrsta basala samskiftinum lærir barnið grundarlagið fyri tað sosiala samspæli og at skilja seg sjálvan í mun til onnur. Í hesum mennast **basalmásligir førleikar** og hetta er grundarlagið fyri ta másligu menningina.

Tann fyrsta samskiftismenningin

Basalmásligir førleikar

- Tilvitað imitatiún
- Tilvitað/intenderað samskifti
- Objektpermanens
- Felags uppmerksemi
- Perspektivering
- Geva/taka funktion

Málslig menning

Mál verður deilt upp í trý øki:

Formur:

- Úttala
 - Ljóðini í málinum
 - Reglar fyri, hvussu ljóðini kunnu setast saman til stavilsir og orð
 - Tónalag
- Mállæra
 - Morfologi: Bendingar
 - Syntaks: Raðfylgjan í setningum

Innihald:

- Semantik
 - Fatan av orðum og máli
 - Hvørji orð kunnu setast saman fyri at geva ein meiningsfullan boðskap

Brúk:

- Pragmatik
 - Hóskandi mál í ymiskum kontekstum

Málslig menning

Tað fyrsta árið:

- Barnið mennir eina týðandi málfatan, sum er knýtt at kendum støðum og gerandisrutinum
 - Hendan menning byrjar longu í móðurlívi
- Málfatanin er ein týdningarmikil grundarsteinur fyri at menna eitt ekspressivt talimál
- Tá ið børn eru uml. 4 mðr. byrja tey at pjátra - fyrst sjálvljóð, sum seinni mennist til kanónisk pjátran (bababa, mamama, gagaga)

Málslig menning

1 ár:

- Barnið sigur sítt fyrsta orð
 - Tey fyrstu orðini eru ljóðorð (mmm, nam nam, vov, av, brum)
 - Nógv börn siga eisini tíðliga: hey, bei, mamma, babba, nei)
- Um 1½-2 ára aldur hendir ein stór orðfeingismenning hjá barninum
 - Tað “skjóta” barnið sigur til 60 orð um mánaðin
 - Tað “seina” barnið sigur til 40 orð um mánaðin
 - Hetta er alt innan vanliga menning

Málslig menning

2-3 ár:

- Barnið lærir at seta orð saman til setningar
- Menningin av bendingarmynstrum byrjar
- Barnið lagrar ljóðligar reglur fyri úttalu av teimum ymisku ljóðunum

Málslig menning

4 ár:

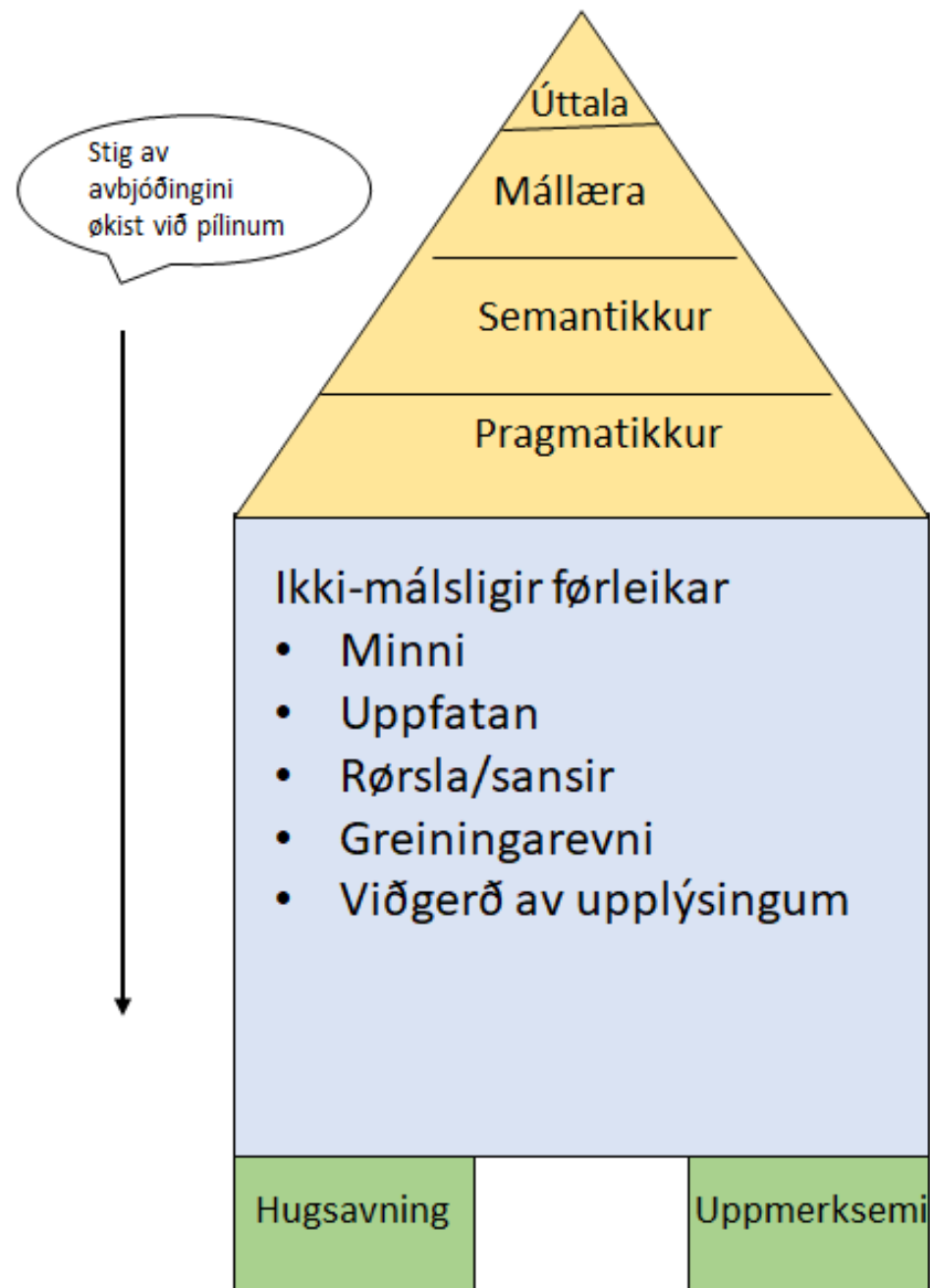
- Um 4 ára aldur dugir barnið vanliga at nýta grundleggjandi setningskonstruktiónir
- Úttalar tey flestu ljóðini rætt
- Hevur eitt orðfeingi á umleið 1500 orð
- Barnið hevur ein samskiftisførleika (pragmatikk), sum hevur røtur í tí fyrsta samskiftinum. Hesin samskiftisførleikin umfatar allar tær sosialu reglurnar, sum eru í einari samrøðu.

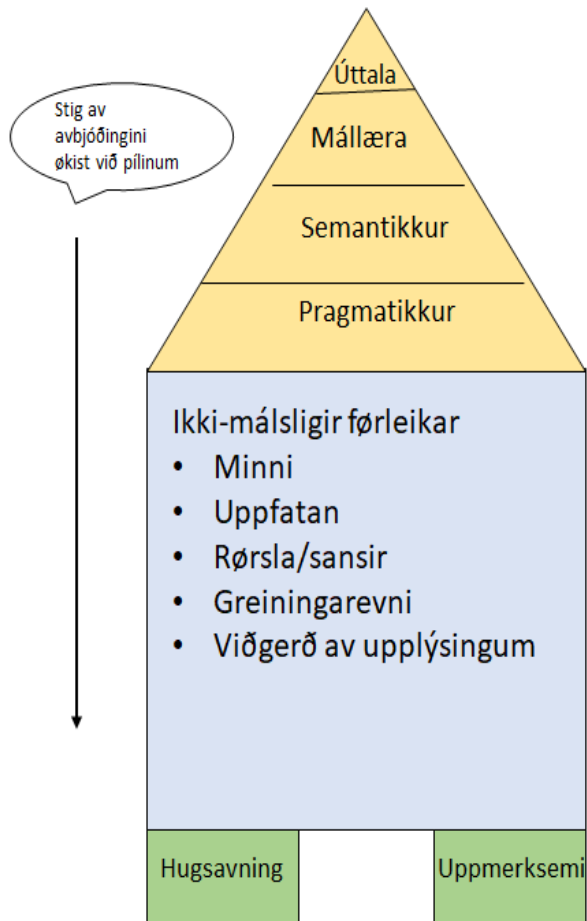
Barnið við autismu

- Kann ekki á sama hátt vera í tí fyrsta samskiptinum saman við sínum nærmastu.
- Hetta førir við sær, at barnið ekki fær ment tað sosiala fundamentið, sum eisini er grundarlagið fyri ta másligu menningina.

Másligar avbjóðingar innan autismu

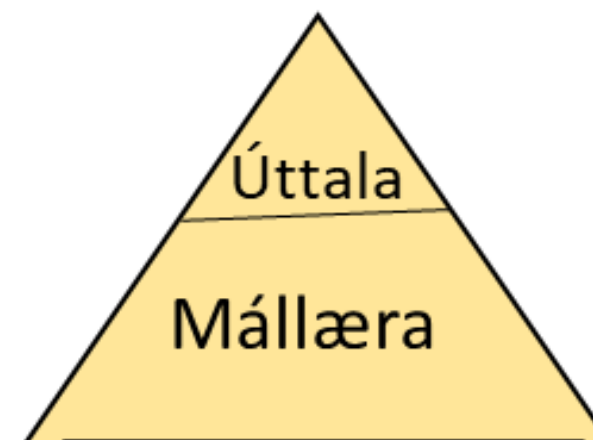
- Úttala: monoton rødd, óvanligan raddarkvalitet, trupult at tulka prosodiskar markørar
- Mállæra: blanda fornøvn og tátíð
- Semantik: torført at skilja metaforar og at “lesa millum linjurnar”, hava lyndi til at tulka málið bókstaviligt, einatala, órðmobiliseringstrupulleikar
- Pragmatik: trupult at byrja og upprætthalda samrøðu, at svara, tá ið onkur tosar við teg og játta, frávíkjandi eygnasamband, trupult at skilja sjonarhorn hjá øðrum, trupulleikar innan másligar sosialar færleikar
- Barnið kann tilogna sær eitt ytri mál uttan at hava eina djúpa fatan av málinum og dugir tí ikki altíð at nýta tað relevant

Tað sjónliga

Fonetik, syntaks og morfologi

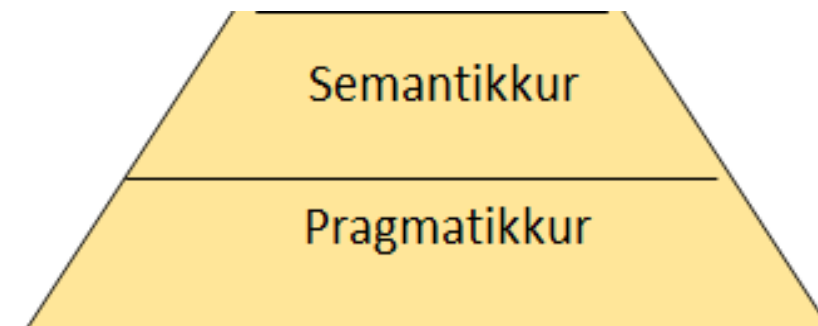
- Avbjóðingar innan ljóðlæru, bending og setningskonstrukti3n eru ekki 3vanligar hjá börnum við autismu
- Infantil autisma: upp móti 65-75 %
 - tá lættari autismudiagnosur vera tiknar við: umleið 50-60 %

Tað minni sjónliga

Tá vit velja fokus fyri átøkum viðv. máli og talu, er tað týdningarmikið at hugsa um:

- Orsøkina: Avbjóðingar við samskifti, heldur enn symptomið: Talumálið.
- Fyrst og fremst hjálpa barninum at skilja gjøgnum viðkomandi input, og at leggja minni áherðslu á tað aktiva talumálið (output)
- Integreraða læring í gerandis-rutinum, í staðin fyri isoleraða venjing burtur frá

At skilja talimál

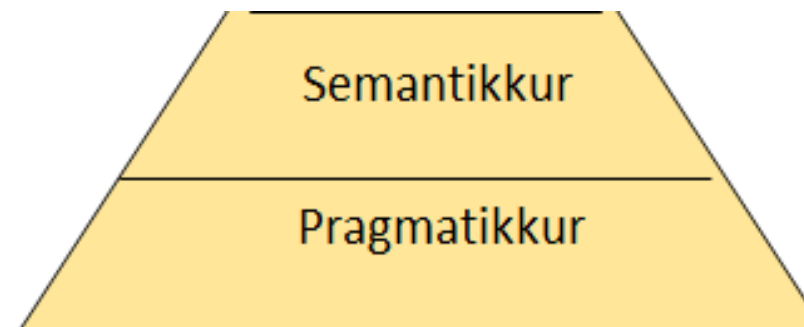
Talimál er grundað á, at man skjótt skal kunna taka ímóti einum auditivum inputti, skilja tað og kunna svara.

Ein má rætta uppmerksemið móti tí, sum tosar, útiloka onnur ljóð, analysera orðini í einum setningi, taka meiningina úr og minnast innihaldið.

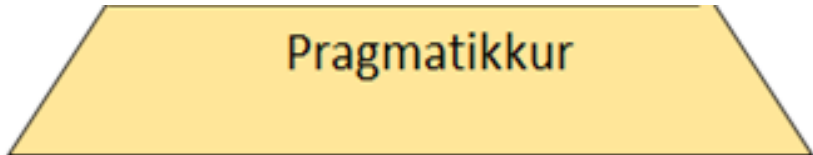
Fatan fyrst og fremst

- Barnið má skilja umhvørvið, fyri at kunna útrykkja seg.
- Fatanartrupulleikarnir eru ein beinleiðis fylgja av autismuni og er nógv meira umfangandi enn ein isoleraður talumálsligur trupulleiki.
- Visuelt og ljóðligt input saman ger tað lættari at skilja

At brúka málið sosialt

- At leggja til rættis stöður, sum krevja/leggja upp til samskipti
- Learning by doing: At læra at samskipta við at gera tað
- At fylgja initiativinum hjá barninum

Pragmatikkur

Tá taliundirvísing er viðkomandi

Man má vurdera um barnið hefur fortreytirnar:

- Evni til tilvitaða imitació
- Evni til intenderað samskifti
- At undirliggjandi kognitív og samskiftisligir færleikar eru nóg væl mentir
- Motivació

Og síðani:

- Royna tað
- Evaluera

Hví lærir taliráðgevin ekki bara barnið at tosa?

Grundað á tær serliga avbjóðingarnar, sum autisma fyrir við sær, gevur tað í nógvum førum best meining at taliráðgevin er **sparringspartnari og vegleiðari** hjá starvsfólkum og foreldum í teirra arbeiði við næmingunum í gerandisdegnum

Samstarv um átøk viðvirkjandi máli og talu

– hvat kann taliráðgevin bjóða?

- Kanning av másliga førleikanum
- Felags vitan: Heildarmyndin sum útgangsstøði fyri val av fokus í innsatsinum
- Í felag seta mál og avtala átøk
- Vegleiða um visuella tilgongd og at einfalda boð
- Í samstarvi við aðrar fakbólkar

Samskipan av átøkunum

Mál kunnu setast á nógvar mátar, og samskipanin kann t.d. vera gjøgnum:

- Regluligar fundir
- Samskiftisbók
- Teldupostar
- telefonsamrøður

Tað kann vera ymiskt hvat tørvur er á, og hvat er viðkomandi.

Takk fyri okkum 😊

